

Вій, Шолудивий Буняка і Юда Іскаріотській.

В Києв. Стар. давніших років був поміщений ряд праць д. Сумцова, Милорадовича та Кузьмичевського про фольклорні паралелі до Гоголевого „Вія“ та фольклорні відгуки літописних звісток про воловецького хана Шолудивого Буняка. Сказано було також, що ефективний опис демона Вія в повісти Гоголя не піддається фольклорному поясненню, тоб то що такої „мітичної“ чи демонічної фігури в українських та й інших людських віруваннях і оповіданнях нема. Додаток до праці д. Кузьмичевського, поміщений у серпневій книжці К. Ст. за 1891 р., де поміщено оповідання, записане з уст одного селянина в Погоні¹⁾ д-ром Т. Окуневським, міг переконати дослідників, що уявлення про почвару з довгими повіками, які цілком закривають очи і які лиш іноді, в надзвичайних випадках посторонні руки підіймають залізними вилами,— що таке уявлення єсть в усній традиції укр. народа. Що воно первісно не мало нічого спільного а ні з історичним Бунякою, а ні з легендою, привязаною до села Погоні і його валів та церков, це доказують цитовані і оцінені покійн. Кузьмичевським книжкові жерела тої легенди, зміщені в „Небі новім“ Галатовського, у львівській краєвій табулі та в памятковій записці погонського монастиря, де нічогосінько не згадується про нелюдські повіки Буняки. От тим то пок. Кузьмичевський, перебираючи всі казкові мотиви, злучені з особою Шолудивого Буняки, на цей спеціальний мотив не звернув зовсім уваги, а дослідники фольк-

---

¹⁾ В Галичині.

льорних паралелів Гоголевої повісті опинилися власне перед цю появою, не можучи про її походження сказати нічого певного.

Ось через що я хочу звернути увагу фольклористів і почитателів пам'яті Гоголя на один твір нашої старої квіжкової літератури, доси, скільки знаю, не опублікований і не визисканий наукою, а віднайдений мною недавно у двох рукописах XVI в. В наших старих Прологах та Минеях під днем 30 червня звичайно кладеться для святкування пам'яті „собора апостолів“ один або й два реєстри апостолів і учеників з коротшими або довшими звітками про те, де хто з них навчав і потерпів. Ті реєстри, зложені по дослідям новочасних учених із різних давніших, сливе без виемки апокріфічних жерел та місцевих традицій, повстали десь у V—VI віках нашої ери. Розріжнюємо їх кілька редакцій, і авторами тих редакцій церковна традиція робить різних авторитетних отців церкви, розуміється, давніших віків, отже Іпполіта папу римського, Єротея єпископа Тирського, Еніфанія еп. Кипрського, та Софронія еп. Єрусалимського¹⁾. Розуміється, що кождий реєстр, признаваний у рукописах одному з тих авторів, має знов свої відміни й редакції. Дрюкуючи в Памятках реєстр Софронія, я мав під руками, крім дрюку в старих Прологах (московського видання), де кілька рукописів XVII в., в яких цей реєстр був, як показується, в коротшій редакції, що кінчиться пам'ятю ап. Пармена. Тепер у однім рукописнім збірнику з XVI в., що мається в бібліотеці Василянського Свято-Онуфрейського монастиря у Львові (ч. XII), я знайшов той сам Софронів реєстр з невеличким додатком про Іюду предателя. Що цей додаток властиво належить до тексту Софронія, але був доданий до нього пізніше, може навіть уже на руській групі, це доказує той факт, що в грецькій тексті Софронієвого реєстру його нема, таї також те, що поміщене в нім оповідання про Іюду далеко давніше від усіх тих реєстрів і сягає, коли п'яти

---

¹⁾ Колекцію тих реєстрів із галицько-руських рукописів див. мої Памятки т. III, стор. 1—11 і 270—287.

віри редакторів реєстру, кінця першого віку нашої ери та являється може найстаршою християнською версією людських легенд про Іюду Іскаріотського.

Як відомо, в св. книгах новозавітного канону маємо дві версії оповідання про кінець Іюди Іскаріотського. В тзв. Матвієвім євангелію (гл. XXVII; зач. 3—10) говориться, що Іюда, бачучи, як Христа несправедливо засудили на смерть за намовою старшини, покинув у храмі срібняки, одержані за свою зраду, «и шедь оудавнса». Натомість у книзі Діяній Апостольських (гл. I зач. 18—20) оповідається, як річ загально відому тоді в Єрусалимі, що Іюда за ті срібняки купив «село», себ то хутір, та, лізучи по драбині, внав так нещасливо, що з нього вискочило все нутро; він умер і його маєтність назвали Акельдама, себ то «поле крови». А що про те саме «поле крови», буцім то куплене за гроші, покинені Іюдою в храмі, згадує також євангелист Матвій, то можемо відразу догадатися, що маємо тут діло з дуже загальним і знаним у фольклорі всіх країв і народів явищем — пояснення пазви оповіданням, ex post доробленим до якоїсь історичної фігури.

Отже уступ, притулений до Софронієвого реєстру апостолів, інтересний тим, що не знає нічого про те «поле крови» і подає про кінець Іюди зовсім інші деталі, без сумніву так само легендарні, як і оповідання Канонічних книг, але з одною важною відміною. Подаю тут це оповідання, виписуючи до тексту Василянського збірника варіанти з тексту празничної Минеї XVI в., яку маю в своїй збірці рукописів і яка також містить у собі Софроніїв реєстр з отцим додатком. На жаль оба тексти досить попсовані і баламутні, та головне, що цікаве для нас тут зовсім зрозуміле, і для того я вважаю зайвим порівнювати цей текст із його грецьким першовзором.

«Июда ж предатель, ѿ немже реуе Папіа оуїнкъ Іюнна едгланста ¹⁾ въ уетвертый повѣдла неѣдескъ словес (Мин: исповѣданія

¹⁾ Мин: кѣгокѣстника.

недалекых словес) баше зрацих ёго велнкъ, неўстію оўказ. ёгда еше жнвъ баше в мнрѣ сем, нмже поўтемь колесницн прихождахъ (Мин: ꙗко ннже како адъ колесница), Ниода же тоўжде с велнкою ноўждею едва протаснаше са главнаго ради отока ¹⁾). вѣжди же оўію его толнко нзрлстона са, ꙗкож ёмж нн весма свѣт вѣзмоцин вндѣти. оун же емж ꙗко нн врузескомж зелцалж [sic! зам. зерцалу] ꙗвнти са, велію бо зѣло глоуенне нмѣахъ ѿ внѣшнаго вѣзора. (Минейа додае тут: погляд же его вѣсько неоўдобствѣа н зла нсплненѣ). тлїныл ж его оўды, рекше срамна нста, всакого бо стоўда [н] безобразїа нсполнѣ. [Сього реч. в Минейі нема, та минейна вставка, наведена висше, очевидно лише «скромна» перерібка сього реченя). но всемжж телесн квѣ тецин гною н уервїю кнпѣти вѣ досадоу ноўжноую. по многих же моўках н мїнїих вѣ своемъ ёмоу селе сконуа са, ꙗкож ѿ тогда поўсто н немаселено оўстави са село ѿно даже н до дїсь, ꙗко же н доселн немоцин мнмо нти мѣсто ѿно ннкомоу смрада радн, ꙗще не ржкма поздн заградитѣ. в толнцѣ тѣло его на землн соўда подати, како же н вѣ боўдоущемъ горшл.

Що попереду усього інтересне в отцьому оповіданні, так це поклик на Папія. Як відомо, Папій, єпископ Єрапольський, належить до найстарших отців церкви, мав бути учеником апостола Іоана і лишив по собі книгу «Виклад слів Господніх» у пяти відділах. Із тої книги цитатом являється й наше оповідання, так що в висше поданім тексті замісь «вѣ уетвертый повѣдаа недлѣскъ чи недалекнх словес» треба читати: вѣ четвертой повѣсти (?) Господскихъ словесъ». Сама книга Папієва давно загубилась; цитували з неї і подали немало уривків Іреней, Евзєбїй та инші старі історикѣ церкви. Цитат про Іюду одначе в тім числі не

1) Мин: ннже самаго главнаго его тѣка.

стрічається, але подають його пізнійші цитатові коментарії (тзв. ланцюги, catenaе) до Апостольських Діянъ і то звичайно з додатком, що це якийсь Аполінарій виписав із четвертої книги Папія, як спростовання до Канопічних звісток про Іуду, бо Папій, ученик Іванів, знає це ліпше ¹⁾).

Лишасмо на боці питання, на скільки автентичний цей відривок і на скільки його авторство належить до Папія; сам хід оповідання вказує, що воно мусить мати за собою досить добру традицію, яка знала про те, що Юда довго ще по Ісусовій смерті жив біля Єрусалима. Та з другого бачимо, що легендова традиція вже й тут попрацювала сильно, щоб із колишнього апостола і вибранця Ісусового зробити страховище як найменше подібне до чоловіка. У нього голова така напухла від товщу, що по таких місцях (згадайте орієнтальні вулички), куди проїжджає колісниця, він ледви може протиснутися зі своєю головою. У нього очи заросли повіками так, що він хоч не осліп, але не може бачити світа. Зрештою ті очи мають якусь таємну невідому глибіню, «яко ни враєвскимъ зръцаломъ мощи явнтиса», як читаємо в минейнім тексті. Його тіло обкидане струпами, кишить червяками, а по його смерті ширить довкола такий сморід, що його хутір лишається незамешканий і люди «і до сього дня» не можуть ходити біля нього не заткавши собі носа. Легко сказати, що хоч це й легенда, то все таки лежить у ній може ще найбільше фактичне ядро, а її закінчення про Іудів хутір могло стати вихідною точкою для пізнійших перебібок, що знають про наглу смерть зненавидженого чоловіка.

Та все це хоч і як інтересне з загального погляду фольклорних студій, уступає на другий плян супроти безсумнівного факту, що в нашім краю, на мові, доступній нашим письменним людям, уже в XVI віці, а правдоподібно ще й давнійше, було

---

¹⁾ Див. Ad. Kornack, Geschichte der altchristlichen Litteratur bis Eusebius, I, 66—67.

оповідання усвячене повагою Папія та Софронія Єрусалимського з отцим описом зверхнього вигляду Іюди, а спеціально його страховинної голови. Думаю, що не помилюся, вбачаючи в тім описі жерело і народної вставки в оповідання про Буняка в Погоні, і ефективного малюнка демонічної появи Вія в повісти Гоголя.

Іван Франко.
